

Karakteristika hos arbetsprövningselever

Gerd Elmfeldt

En undersökning av psykologiska, sociala och medicinska karakteristika hos arbetsprövningselever presenteras i nedanstående artikel. Materialet har bestått av 208 elever vid Göteborgs socialförvaltnings arbetsprövningsavdelning. Resultatet visar bl. a. att den yngsta åldersgruppen markant skiljer sig från övriga åldersgrupper. I denna grupp återfinnes ofta personer, som misslyckats redan under skoltiden och som ej heller sedan kunnat anpassa sig i arbetslivet.

Artikelförfattaren är psykolog vid arbetsprövningsbyrån och artikeln bygger på ett avsnitt i en licentiatavhandling genomförd vid Pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet.

INLEDNING

I Göteborg svarar socialförvaltningens rehabiliteringsavdelning för den kommunala arbetsvården.

Arbetsprövningsavdelningen i Göteborg startade 1 okt 1964 och hade då 20 platser.

En arbetsprövningsavdelnings funktion är likartad över hela landet. I den yrkesmässiga rehabiliteringen är det mycket viktigt att eleven själv har en aktiv funktion och blir alltmer aktiv ju närmare rehabiliteringsmålet eleven kommer.

Samtliga elever vid arbetsprövningsavdelningen kommer från Länsarbetsnämndens arbetsvårds-expedition dit de antingen själva sökt eller remitterats av läkare, kuratorer eller yrkesvägledning. Den största gruppen av arbetsprövningselever kommer vid tidpunkten för denna undersökning från försäkringskassans förtroendeläkare. En mer ingående beskrivning av hur en arbetsprövningsavdelning fungerar återfinns bl. a. i Levi (1961) samt i AMS råd och anvisningar för arbetsprövning (1963).

Få undersökningar har syftat till att beskriva

de personer som genomgår en arbetsprövningsinstitution. Mycket viktigt för en arbetsprövningsavdelning är att de metoder som där används är relevanta för de elever som genomgår arbetsprövning. Utan en deskription av elevmaterialet måste metodarsenalen utarbetas utan underbyggnad. I syfte att få en deskription av arbetsprövningselever insamlades anamnestiska data, data från en arbetsprövningstid samt data från ett uppföljningsår på elever som genomgått arbetsprövning vid Göteborgs socialförvaltnings arbetsprövningssektion under tiden 1 aug 1965 fram till 1 nov 1966. Sammanlagt hade då 208 elever fullföljt en arbetsprövningsperiod på i genomsnitt sex veckor. Undersökningen utgör första delen av en licentiatavhandling i pedagogik, där andra delen kommer att utgöras av en prognostisk studie. Handledare har varit professor Kjell Härnqvist vid Pedagogiska institutionen. Docent Einar Helander har varit medicinsk handledare.

Eleverna har uppdelats på tre åldersgrupper: under 30 år, 30 — 44 år samt 45 år eller äldre,

samt i vissa fall även delats upp på män/kvinnor. Olika metoder att testa skillnader har använts. Oberoende av vilken signifikanstestningsmetod som använts har gränsen för signifikans bestämts till fem-procentsnivån.

BESKRIVNING AV ARBETSPRÖVNINGS-ELEVER

Åldersfördelning

Fördelning av män resp kvinnor i olika åldersgrupper framgår av nedanstående tabell:

Tabell 1. Köns- och åldersfördelning

	Ålder				Förv.-arb.
	—29	30—44	—45	Tot	i Gbg 1965
	73	76	59	208	%
Män/kvinnor	%	%	%	%	
Män	61,6	77,6	83,1	73,6	64,0
Kvinnor	38,4	22,4	16,9	26,4	35,9
	100	100	100	100	100

Vårt material har således en överrepresentation av män som ej förekommer bland de förvärvsarbete i Göteborg. Skillnaden är signifikant. Männen dominerar alltmer ju högre upp i åldersklasserna man kommer. (Göteborgs socialförvaltning 1968.)

Arbetsprövningsselevernars åldersfördelning skiljer sig från den förvärvsarbete befolkningens i Göteborg. Särskilt gäller denna differens åldersgruppen 25—30 år. En underrepresentation förekommer här bland arbetsprövningsselevern. Situationen är densamma i gruppen 45 år och över. Medelåldern för samtliga inskrivna arbetsprövningslever är 34:1. år Här föreligger en markant skillnad mellan män och kvinnor. Männen har en medelålder på 35:9 år medan kvinnornas medelålder är 29:5. Under de verksamhetsår som följt efter denna undersökning ligger medelåldern på ungefär samma nivå. (Årsrapporter 1966—1968.)

Social deskription

I undersökningen har jag beskrivit eleverna ur sociala, medicinska och psykiatrisk-psykologiska aspekter. Gränserna häremellan måste dock betraktas som fiktiva, men uppdelningen kan delvis underlätta framställningen.

Ätta procent av arbetsprövningsselevern är icke födda i Sverige. Motsvarande siffra för den förvärvsarbete befolkningen i Sverige ligger på fem procent. Skillnaden är signifikant. (Se tabell 2)

Tabell 2 .Nationell härkomst

	Ålder			
Härkomst	—29	30—44	45—	Tot
	73	76	59	208
	%	%	%	%
Född i Sverige	93,2	89,5	93,2	91,8
Ej född i Sverige	6,9	10,5	6,8	8,1
a) Bott $\frac{1}{2}$ el $>\frac{1}{2}$ av sitt liv i Sverige	4,1	6,6	3,4	6,2
b) Bott $<\frac{1}{2}$ i sitt liv i Sverige	2,8	3,9	3,4	1,9
	100	100	100	100

Något över hälften av eleverna är uppvuxna i storstad, fler i yngsta åldersgruppen än i de två äldre. (Se tabell 3)

Tabell 3. Uppväxtort

	Ålder			
Uppväxtort	—29	30—44	Tot	45—
	73	76	59	208
	%	%	%	%
Född och uppvuxen i stad	80,8	64,5	56,0	67,8
a) inv —50 000	5,5	10,6	8,5	8,2
b) 51 000—150 000	2,7	3,9	10,2	5,3
c) 151 000—	72,6	50,0	37,3	54,3
Ej uppvuxen i stad	19,2	35,5	44,0	32,2
a) uppvuxen på landet	13,7	34,2	40,7	28,8
b) inflyttad till stad under 10 första uppväxtåren	5,5	1,3	3,4	3,4
	100	100	100	100

Tabell 4. Familjekonstellation under 10 första åren

Familjekonstellation	Ålder			
	—29	30—44	—45	Tot
	73 %	76 %	59 %	208 %
Tillsammans med båda biologiska föräldrarna	68,5	64,5	79,7	70,2
Annan familjekonstellation	31,5	35,5	20,4	29,8
	4,1	6,6	1,7	4,3
a) hos en förälder				
b) hos en förälder + styvföräldrar	1,0	2,6	—	4,8
c) fosterhet/adoptivföräldrar	8,2	6,6	6,8	7,2
d) fosterhet/adoptivföräldrar under någon period	8,2	19,7	11,9	13,5
	100	100	100	100

Cirka en tredjedel av eleverna kommer från splittrade hem, och detta är vanligast i den mellersta åldersgruppen. En tredjedel av eleverna i yngsta åldersgruppen har vuxit upp som enda barn medan endast en på 15 i äldsta åldersgruppen vuxit upp som enda barn. (Se tabell 4.)

Tabell 5. Försörjarens sysselsättning

Försörjarens sysselsättning	Ålder			
	—29	30—44	—45	Tot
	73 %	76 %	59 %	208 %
Tjänsteman eller egen företage	28,9	48,6	37,4	38,5
a) tjänsteman I—II	5,5	9,2	3,4	6,2
b) tjänsteman III	11,0	17,1	11,9	13,5
c) industri, hantverks- eller handelsidkare	9,6	7,9	6,8	8,2
d) transport	1,4	2,6	3,4	2,4
e) jordbrukare	1,4	11,8	11,9	8,2
Arbetare	71,3	51,2	62,8	61,5
a) lant-, skogs-, jordbruksarbetare	1,4	2,6	3,4	2,4
b) stadsarbetare	56,2	35,5	47,5	46,2
c) inga fasta — ej klassificerbara arbeten	13,7	11,8	8,5	11,5
d) ej uppgift	—	1,3	3,4	1,4
	100	100	100	100

Föräldrar som tillhör gruppen tjänstemän, speciellt högre tjänstemän förekommer för arbetsprövnings elever i mindre utsträckning än för landet i övrigt. I yngsta åldersgruppen kommer ungefär tre fjärdedelar från arbetarhem mot något över hälften i ett rikssampel. (Se tabell 5.)

Tabell 6. Utbildningsbakgrund

Skolunderbyggnad	Ålder			
	—29	30—44	45—	Tot
	73 %	76 %	59 %	208 %
Vanlig grundutbildning eller däröver	52,0	92,1	98,3	79,8
a) vanlig grundutbildning	39,7	75,0	91,5	67,3
b) realskola el likn examen	4,3	7,9	1,7	4,8
c) påbörjad men avbruter realskola eller gymn	8,2	9,2	5,1	7,7
Ej vanlig grundutbildning	47,9	7,9	1,7	20,2
a) hjälpklass eller spec klass	41,1	6,6	1,7	17,3
b) särklass	6,8	1,3	—	2,9
	100	100	100	100

88 procent av arbetsprövnings eleverna har folkskoleutbildning som teoretisk grundutbildning jämfört med 71 procent för Sveriges förvärvsarbetsbete befolkning. I tabellen framkommer att ingen av eleverna har fullföljt gymnasie studier eller påbörjat studier därutöver. Nära hälften i yngsta åldersgruppen har haft någon form av specialundervisning under skoltiden. (Se tabell 6.)

Yrkesutbildningsnivån (se tabell 7) varierar med ålder. Arbetsprövnings elevernas yrkesbakgrund är relativt lik den yrkesmässiga bakgrund som man finner hos en grupp arbetslösa ungdomar. (Arbetsmarknadsstatistik 1967). I ovanstående tabell bör man dels lägga märke till den femtedel av yngsta åldersgruppen som påbörjat en yrkesutbildning men ej klarat att genomföra den, dels till att färre elever i den yngsta åldersgruppen än i de äldre har en yrkesutbildning bakom sig. Detta trots att denna yngsta ålders-

Tabell 7. Yrkesbakgrund

Yrkes- utbildning	Alder					
	—29	30—44	45—	Man	Kv	Tot
	73	76	59	153	55	208
	%	%	%	%	%	%
Genomförd yrkesutbildning ett år eller >ett år	12,3	27,6	32,2	25,5	18,2	23,6
Ej genomförd yrkesutbildning	87,6	72,3	67,8	74,5	81,8	76,4
a) saknar yrkesutbildning	67,1	60,5	59,3	58,8	72,7	62,5
b) avbruten yrkesutbildning	20,5	11,8	8,5	15,7	9,1	13,9
	100	100	100	100	100	100

grupp erbjudits betydligt fler tillfällen till yrkesutbildning än de äldre åldersgrupperna.

Denna unga åldersgrupp visar också en stark instabilitet i anställningstiden. Männen i denna grupp har i mycket liten utsträckning fullgjort sin värnplikt (två av tre är frikallade) och för alla åldersgrupper gäller att männen är frikallade i högre utsträckning än för rikets män i övrigt. Få i den yngsta åldersgruppen har hunnit ta körkort. 15 % av eleverna har indraget körkort.

Mer än hälften av samtliga arbetsprövningselever har aldrig haft kontakt med socialnämnden. Få personer i gruppen under 30 år har haft kontakt med nykterhetsnämnd men i de båda äldsta åldersgrupperna har över en tredjedel nykterhetsnämndskontakt. För Göteborgs 50-åriga män gäller att cirka en på fyra varit i kontakt med nykterhetsnämnd (Hjortzberg-Nordlund 1968).

Eleverna är gifta eller sammanboende i mindre utsträckning än vad som gäller för Göteborgs förvärvsarbetande befolkning. Åtta procent av den förvärvsarbetande befolkningen är fränskilda. Bland arbetsprövningseleverna återfinns dubbelt

så hög procent fränskilda i mellersta åldersgruppen och fyra gånger fler fränskilda i äldsta åldersgruppen.

Många elever har pension redan då de kommer till arbetsprövningsavdelningen, andra har inte arbetat under så lång tid att de får tillgodoräkna sig sjukpenningklass (0-klassade). Ingen elev har innan arbetsprövningstiden haft högre sjukpenningklass än vad som motsvarar en årsinkomst på 27.000 kr. I den yngsta åldersgruppen har sjukskrivningsperioderna oftast just börjat men i de båda äldsta grupperna har dessa perioder varit mycket täta eller långa i mer än 10 år för cirka 40 % av eleverna.

Medicinska orsaker till nedsättning av arbetsförmågan

De medicinska orsakerna till nedsättning av arbetsförmågan har klassificerats utifrån WHO:s klassificeringstabell. Indelningen har utförts tillsammans med prövningsavdelningens tjänstgörande läkare och med psykiaterkonsult. Uppdelning i huvud- och biarbets hinder har utförts. Man finner att ju äldre eleverna är desto oftare föreligger rent somatiska arbetshinder. Nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar är de somatiska huvudarbets hinder som oftast förekommer.

De psykiatriska och psykologiska arbetshindren är betydligt vanligare i den yngsta åldersgruppen än i de övriga. Främst finner man här en stark tonvikt på den begränsade intellektuella funktionsförmågan. 90 % i yngsta åldersgruppen har primärt eller sekundärt ett arbetshinder av psykiatrisk eller psykologisk natur. I äldsta åldersgruppen är motsvarande siffra ca 75 %.

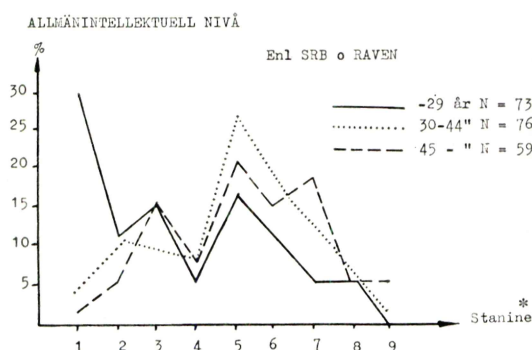
Elever som påbörjar arbetsprövning har ofta en lång inaktivitetsperiod bakom sig, vilket kan försvåra diagnostiken i arbetsprövningen, och även elevens fortsatta arbetsinsats. Elevernas fysiska prestationsförmåga, mätt med ergometercykel och bedömd av docent Gunnar Grimby, var vid arbetsprövningens början något låg eller låg.

En signifikant högre andel kvinnor än män har extremt låg prestationsförmåga. Endast en person har bedömts ha över normal fysisk prestationsförmåga.

Psykologisk beskrivning

För att ge en beskrivning av elevernas allmän-intellektuella nivå har ett sammanfattande mått på den intellektuella nivån använts. Cirka 90 % av eleverna är undersökta med intelligentstestet SRB (Dureman-Sälde 1969), vilket innehåller en logisk, en verbal och en spatial del. I fall där man ej kunnat genomföra SRB har Ravens progressiva matriser använts (Raven 1969).

Figur 1. Allmänintellektuell nivå

Ålder	—29	30—44	45—	M	Kv	Tot.
M =	3,51	4,99	5,34	4,71	4,18	4,57
s =	2,24	1,89	1,93	2,11	2,32	2,17

Det framgår av figuren ovan att den yngsta åldersgruppen skiljer sig från såväl den mellersta som den äldsta. Denna åldersgrupp har en högre representation av de lägsta medelvärdena.

Över hälften av de yngsta eleverna ligger på staninevärden 1—5. Endast 22 % uppnår en övergenomsnittlig allmänintellektuell nivå. I den äldsta åldersgruppen däremot ligger nästan en tredjedel av eleverna på de tre högsta staninevärdena. Männen visar sig ligga på signifikant högre nivå än kvinnorna.

Koncentrationsstörningar återfinns i samtliga åldersgrupper. I finmotoriskt hänseende återfinns elever såväl på lägre nivåer som på de högsta nivåerna.

*) Stanine, förkortning av Standard-nine skala som är en niogradig skala med medelvärdet 5 och spridningen 1,96. 9 är högsta värdet, 1 lägsta.

För att bedöma graden av realitetsanpassning konstruerades en tregradig skala som går från normal anpassning till sin situation till att en person starkt brister i insikt i sin situation. Tjänstgörande kurator, psykolog och/eller läkare bedömde realitetsanpassningsgrad. Bedömningarna har utförts oberoende men man uppnådde en mycket hög interbedömarreliabilitet.

Tabell 8. Bedömning av insikt i handikappsituation

Bedömning av insikt	Ålder			Tot
	—29	30—44	45—	
	73 %	76 %	59 %	208 %
Normal insikt i handikappsituation	26,0	53,9	55,9	44,7
Bristfällig insikt	74,0	46,1	44,0	55,3
a) bristande insikt i sin situation	32,9	23,7	23,7	26,9
b) mycket låg insikt i sin situation	41,1	22,4	20,3	28,4
	100	100	100	100

Det visar sig att en mycket stor del, speciellt i den yngsta åldersgruppen, har en bristfällig insikt i sin situation. Sambandet mellan ålder och insikt hos eleven är klart säkerställt. Över 40 % av den yngsta åldersgruppen har bedömts ha mycket låg insiktsnivå. I de äldre åldersgrupperna ligger motsvarande siffror på ungefär 20 %. Dessa siffror kan vara ett utslag av att just dessa ungdomar ter sig svåra ur utredningssynpunkt och att man därför från Länsarbetsnämndens arbetsvårdsexpedition remitterar dessa till arbetsprövning.

En bedömning har även utförts över hur eleverna upplever sin hemsituation. Det visar sig att hälften av eleverna i yngsta åldersgruppen upplever hemsituationen som pressande, men detta förhållande minskar med åldern.

Arbetsbedömning

Under arbetsprövningstiden har en arbetsmässig bedömning utförts av arbetsledarna. Vid signifikantestningar av medelvärden framkommer ingen signifikant skillnad mellan män och kvin-

nor. Däremot framgår att yngsta åldersgruppen signifikant skiljer sig från mellersta och oftast även från äldsta åldersgruppen. Den yngsta åldersgruppen bedöms vara sämre anpassad till arbetskamrater, har mindre självförtroende, sämre ordningssinne, högre behov av handledning, svårare att uppfatta instruktioner, sänkt kvalitetskänsla, lägre arbetsstabilitet, lägre arbetsmotivation samt lägre arbetsanpassningsförmåga och arbetsprestation.

En mycket kortfattad beskrivning av arbetsprövningseleverna har årligen utförts även efter denna undersöknings genomförande (1966, 1967, 1968). Det visar sig att där upptagna variabler fortfarande fördelar sig på ungefär samma sätt som ovan beskrivits.

Sammanfattning

Några av de mest väsentliga punkter som framkommit i denna deskriptiva del är följande:

1. Arbetshindren är olika för olika åldersgrupper. På flertalet variabler får man olika fördelningar för olika åldersgrupper och dessa grupper skiljer sig i sin tur från materialet i helhet.

2. Den yngsta åldersgruppen skiljer sig markant från övriga åldersgrupper. I denna grupp återfinner man ofta de personer som misslyckats redan under skoltiden och sedan ej heller kunnat anpassa sig i arbetslivet.

3. Differenser förekommer mellan män och kvinnor endast vad beträffar ålder, innehav av körkort, fysisk prestationsförmåga, allmänintellektuell nivå samt inkomst innan arbetsprövning.

LITTERATURFÖRTECKNING

1. Arbetsmarknadsinformation V 1/63. Råd och anvisningar för arbetsprövning. Arbetsmarknadsstyrelsen 1963.
2. Arbetsmarknadsstatistik: Arbetslösa ungdomars utbildningsnivå, 13 februari 1967. Stockholm 1967.
3. *Dureman I & Sälde H*: Psykometriska och experimentals psykologiska metoder för klinisk tillämpning. Uppsala 1959.
4. *Gogstad A*: Evaluation of factors determining the results of vocational rehabilitation. Stavanger 1968.
5. Göteborgs socialförvaltning: Mål för den framtida kommunala arbetsvården i Göteborg. Göteborg 1968.
6. *Hjortzberg-Nordlund H*: Abuse of alcohol in middleaged men in Göteborg. Socialmedicinska inst Göteborgs universitet, Malmö 1968.
7. *Levi L*: Från sjuksäng till arbetsbänk. Stockholm 1966.
8. *Raven J C*: Standard progressive matrices. London 1960. Från socialförvaltningens rehabiliteringsavdelnings prövningssektion. Årsrapporter 1966, 1967, 1968.